

200
sum of money
2-22
L. Bee. 200

ब. वा. अ. अ.

न्या० श्रीमतेरमानुजाय नमः श्रीमान्वेकटनाथार्यः कवितार्किककेश
 १ १ वेदांताचार्यवर्यमेसद्विधत्तांसदाहृदि १ बाधूलश्रीनिवासार्यः
 प्राप्तवेदांतसंपदं लक्ष्मणार्यदयापात्रं श्रीवासंगुरुं भजे श्रीमत्रय्यंतस्मि नि
 कांतदेसिकेंद्रेण वर्तितं वक्त्रे भजन्ति लंकं वरेण्यं न्यासशालिनां अत्र
 खलु भगवान्वेदांताचार्यस्सर्वतंत्रस्वतंत्रस्संसारसागरमग्नानां चेतना
 नामुज्जीवनार्थं सर्वदुःखहेतुभूतपापानामपाकरणोऽनिसंधिविशेषः
 न्यासविद्याया विद्यांतराद्या वृत्तिप्रपदने विश्वासहीनानां मूढत्वं महावि
 श्वासजननहेतुत्वं प्रपन्नस्यानुदिनानुसंधेयानर्थविशेषांश्च प्राचीकम

न्या० १ नर्तुरभयमुद्रितदक्षिणाहस्तमुत्प्रेक्षते प्रायइति प्रायःप्रपदनेपुंसांपौनः
 २ पुण्यनिवारयन् हस्तः श्रीरंगनर्तुर्मासव्यादभयमुद्रितः ३ पुंसामाश्रित
 नांप्रपदनेपौनपुन्यंकरणरूपमसक्तदावत्तिप्रायोनिवारयनिवस्थितः
 त्यर्थः प्रायश्शब्दोन्नमितीत्यर्थे उत्प्रेक्षा व्यंजकः अभयमुद्रान्वितो रंग
 नर्तुदक्षिणाहस्तो मासव्यात् ३ अथ भगवत्प्रपदनारंभे श्रियः प्रपदन
 मवश्यं कर्त्तव्यमिति वदन्तत्र प्रमाणमपि सूचयति अनादेति अनादे
 र्निस्साम्नोदुरितजलधेर्यन्निरुपमं विदः प्रायश्चित्तं यदुरघुंधुरीणाशयविदः
 तदारंभे तस्यागिरमवदधानेन मनसा प्रपद्येतामेकां श्रियमखिलनाथस्य महिषी ४

तत्र तत्रादौ गुरु परं परं नमस्करोति गुरु न्य इति गुरु न्यस्तद्गुरु न्यश्च
 नमो वाक मधीमहे वरुणीमहे च तत्रादौ दंपती जगतां पती १ गुरु न्यः
 अव्यवहिते न्यः अस्मद्गुरु न्यः सद्गुरु न्यस्तेषामाचार्ये न्यचकारात् सर्व
 गुरु न्यश्च नमो वाकं नमो वचनं वचं चोक्तो नमस्युपपदे च नो कुक्षिरपतो
 रिति कुत्वं सूक्तं वाके नमो वाके विधेयो इति मूल प्रयोगः अधीमहे अध
 यनं कुर्महे उच्चारयाम इति यावत् अक्षिपूर्वा अक्षिदिशो लब्धं तत्र गुरु परं
 परायामादौ प्रथमो दंपती अथं अथः पतिं च कीदृशो जगतां पति प्रधा
 नवरशेखितो वरुणीमहेश्वररात्वेन वतवंतस्म इति यावत् १ अथ आरंभ

न्या० ३
 ३
 ३
 नैतस्य भगवत्सु पदनस्य प्रारंभे उपक्रमे अहंतस्याः श्रियः गिरमामेकां देवदेव
 स्य महिषीं शरणं श्रयेत् इत्युक्तं कामवदधानेन अवधानतः अनुसंधाने
 नमवसा अविनाथस्य सर्वेश्वरस्य कां महिषीं तां तथा त्वेन शास्त्रप्रसिद्धं
 यथा यथा मां शरणं श्रयेदित्युक्तं कामिति नावशिष्य शरणं प्रपद्येतामेकाम्
 खिलनाथस्य महिषीमिति पदैस्तस्यावचनं व्यज्यते ॥ अथ श्रियः भग
 वदश्रयणे पुरुषकारतामुपायांतरनामं च प्रदर्शयति महेंद्रेति मूल
 महेंद्रश्च अग्नाविष्णुचन्द्रतिशब्देन वायुमित्रावरुणादयस्संग्रहीताः म
 हेंद्रादिशब्देषु महत्त्वादि धर्मा यथा विशेषणत्वेनानुयांति अयमर्थः

मूलमहेंद्राग्नाविष्णुचन्द्रतिशब्देषु महत्त्वप्रच्यतत्वेपरिणामितवैशिष्ट्यविभवां अध्वत्वं

त्वाकमितुरधिगम्य त्वजनं श्रियं सीतापांगमहम्

यदुरघुधुराणाशयविदः यदुनांधुराणाः आकृष्टः रघुरीताः श्रीरघुना
 थः तयोराशयअभिप्राय अनेनजातात्रयप्रदानप्रकरणोउपलक्ष्येततयो
 स्तात्पर्यमाज्ञाश्रीपराशरदयोनाथायश्चअनादेवीजांकुरन्यापादनादेः
 निस्साम्नः अपारस्यदुरितजलधेःदुरितान्येवजलधिः सर्वजनार्जितस्य
 पापराशेरितिभावः यत्प्रपदनंनिरुपममुक्तं प्रायश्चित्तंविदुः प्रायश्चि
 त्तान्यशेषाशितप कर्मोत्तकानिर्वैयानितेयामशेषाणां कृत्स्नानुस्मरणं
 परमितिपरंप्रायश्चित्तमाहुः प्रतिपदोक्तप्रायश्चित्तानिराकृत्येवपापस्य
 प्रायश्चित्तानिप्रपदनंतुसर्वपापानां निश्शेषाऽपनोदनंप्रायश्चित्तंतद्वारं

न्या०

४

4

द्वैशिष्ट्यं विशिष्टत्वं तदेव विज्ञवः प्रज्ञबोयस्यास्तां प्रपन्नव्ये उपाय नूतेन
गवति विशेषतात्वेन परिगतामन्वीयमानामित्यर्थः अनेनोपलक्षणा
त्वपक्षो दुष्ट इत्युक्तं भवति एवं श्रियः उपायांतरभावं प्रतिपाद्यततः पूर्वा
वस्थायां पुरुषकारत्वमस्तात्याह अधष्वात्वमिति कमितुः कांतस्य न
गवतः अधष्वात्वं दुरधिगम्यत्वं धृत्वा उपदेश नूत विशेयैर्निरस्य अधिग
म्यत्वजननीचेतने सुगम्यत्वजननी जगन्मातृत्वविस्तृपत्नीत्वाभ्यामन
तिष्ठः मणीयपुरुषकारभूतामित्यर्थः शीतायां गां अज्ञातनिग्रहं श्रियम
शरणाः अहंशरणां यामिशरणां प्रपद्ये ५ अथ प्रपत्तेस्वातंत्र्यं च दर्शयन्

नागतश्रीमहेदंयजेतसग्नंमहेदंमुद्रमुदहरतइत्यादिषुमहेदंवादिशब्देषु
 यथामहः विशेषणमित्युच्यतेनचोपलक्षणं तथाअग्नावैष्णवंवतेचरुः
 साग्नावैष्णवमेकादशकपालंनिर्चयेदित्यादिस्यलेअग्नावैष्णवेदविधि
 उभयोरग्निविस्मोर्थाद्योदेश्यत्वमेकशेषित्वयोगात्तेनैकस्ययथोक्तंउदे
 श्यत्वंजननियुक्तयोरुक्तितोपाधिगंधंप्रत्यूष्येदविधियुक्तयोनित्यशेषि
 त्वयोगात्इत्युपलक्षणत्वपक्षेउभयोरुदेश्यत्वंनघटतेएवमिंद्रवाधा
 दिष्वपिद्रष्टव्यं इंद्रादिशब्देषुमहत्वादिवत्प्रपन्नव्येतत्वेप्रपत्तिविषये
 परमात्मनिउपायदशायांपरिणामितवैशिष्ट्यविभवांपरिणामितंय

न्या०

५

5

तदेवेशं ब्रह्मादीनां नियामकं पुनः कीदृशं साक्षात्प्रपत्त्या वा भवजनशिरसा
 वा भजनं भक्तिरंगितया शिरसि यस्यास्तथा भक्त्यंगभूतया वेत्यर्थं सुलभं
 सुप्राप्यं अनेन भक्त्या परमया वा विप्रपत्त्या वामहामुने प्राप्यो हं नान्यथा
 प्राप्यो मम कैं कथं लिखुमिति विकल्पस्सूचित मुमुक्षुर्मोक्षेषु रंहं शर
 णमधिगच्छामि शरणां व्रजामि अनेन मुमुक्षुर्वेशरणमहंप्रपद्य इत्यादिषु
 त्वं शोदर्शितः प्रपत्येस्तु स्वतंत्रोपायत्वेनो ब्रह्मणामित्युक्तं भवति ६ अ
 थ प्रपत्तेरर्चावतार एव मुख्यो विषय इति दर्शितुमर्चावतारेषु आरंभप्रती
 तिः **मूल** यश्चात्कलः व्रजसुंदरीणां गोपस्त्रीणां वंदनिसमूहानि स्ववशायन

मूल वंदनियः स्ववशायनं व्रजसुंदरीणां वंदनानंतरं नुवांसुलभो वक्ष्ये श्रीमानशेषजनसंग्रहणाय शोते

७
 रजेभुजंगशयने शमहभुजंगः

स्वानं च प्रमाणां तु तदर्थविवर्णोदर्शितं भवतित्यभिप्रायेणाह स्वतः सिद्ध
 इति॥ **मूल**॥ स्वतः सिद्धः स्रज्यत्वं संसर्ग्यत्वं रहितः नित्यसिद्ध इत्यर्थः अ
 मितगुणानूमा अपरिमितगुणागणः श्रीमन्नारायणः करुणया चेतनवि
 धायकया बुद्ध्या दीन्विधायकत्वाद्दोसृष्टा अनेन यो बुद्ध्याणां विदधाति
 पूर्वमिति श्रुत्यंशो विवृतः यो वै वैद्यंश्च प्रहिर्योति तस्मै तमहं देवमात्मबु
 धि प्रसादजं मुमुक्षु वै शरणाग्रं प्रपद्ये इत्यादि श्रुत्यंशस्यार्थमाह वितर
 तीत्यादिनाथः श्रीमान् केभ्यः बुद्ध्यादिभ्यः निजदेशं निजाज्ञारूपान्वेद
 न्वितरतिरदयतीति वर्तमानप्रयोगात्प्रतिबुद्धकल्पमेव मितिसूच्यते

मूल

स्वतः सिद्धः श्रीमान् मितगुणानूमा करुणया विधायकत्वाद् वितरति निजदेशं निजाज्ञारूपान्वेद
 न्वितरतिरदयतीति वर्तमानप्रयोगात्प्रतिबुद्धकल्पमेव मितिसूच्यते

न्या०

६

सौतत्रापिनामित्यादिनाभिपंक्तप्रपथ्येकि काशयिनः दिभस्याभिक
स्यांयुजसंभवस्पवत्प्राणः शुनिसुरैरेंतत्सदित्यादिभिः वृत्तनारायः
णादिवचनैर्हेतुभिः अन्योन्यवच्छस्मितौसंज्ञातहासौतौदपत्तिप्रारं
गनायिकानायकौनः पत्तानिरुपाधिकशेषिणौअतस्तन्मिथुनमेव
प्रपत्तेर्मुख्यविषयमितिभावः ८ अथचक्रमाणाथप्रवराण्यप्रारं
गराजंसबोध्यकटाक्षंनिधेहतिप्रार्थयत्तेप्रपत्तेः प्रार्थनीयमंशंस्वा
नुष्ठानमुखेनदर्शयतिद्यनेति **मूल** भोरंगयतेतवनयनयोर्महच्छटां
अपांगदर्शनवीचीपरंपरांमपितरंगवतीकुरुनयनमहच्छटायास्तरं

मूल घनकरुणारसौघभरितांपरितापहरांनयनमहच्छटांमपितरंगयरंगयते
दुरितदुताशनस्फुरितदुर्दमदुखमयीमलिनितविश्वसौधदुरपहववर्गसुधां ८

वदांवनस्यांतरेमध्येजातानांपपुहिगुलमादीनामपिसुलनोवनवतेवा
 मपिमोहप्रदोवनवेत्यर्थः समहानुजंगोमहविटः आमाभारायरा
 अशेषजनसंग्रहणायकृत्मावतारेस्वस्वदुष्कृतवशादलध्वावकाशा
 नांजनानांवशीकरणापरंगेनुजंगप्रयनेत्रीरंगविमानमध्यमध्यासी
 नेशोखरूपपर्यंकेशेते अद्यातिशेवः ९ अथरंगेशदशाधामपिपर
 त्वं कृतिनांस्पष्टं दृश्यतहत्याहरंगस्तारोति **मूल** सौत्यादिजगतांस
 हिस्थितिसंहारलीलारसिकौजगत्कारणभूतावित्यर्थः रंगेत्यादित्री
 रंगविमानयोर्मध्ये आरतीर्त्तानुजंगपुंगववपुरेवपर्यंकवर्त्यस्तंगतौप्रा
 रंगस्तारौनुजंगपुंगववपुःपर्यंकपर्यंगतौसर्गस्थित्यक्सानकेलिरसिकौतौदंपतीनःपती
 नाभीपंकजशायिनःप्रतिमुखैरन्योन्यवज्जितौद्विजस्यांबुजसंनवस्यरचनैरोत्तसदित्यादिभिः ८

मूल

मूल दुर्मोचोद्भटकर्मकोटिनिविडोप्यादेशवश्यः कृतोवाह्यैर्नैवविमोहितोस्मिकुदृश्यांपदैर्नविहोभितः
 योमाहानसिकोमहानयतिपतेनीतश्चतत्तौत्रजानाचार्याभितरंगधुर्यमपितेखत्यावशिष्टोभरः ८

न्या०

७

वशिष्टोभरइत्याह दुर्मोचेति॥ **मूल** भोरंगधूर्यत्वयाहंप्रथमंदुर्मोचः
 मोचपितुमशक्याः उद्भटात्रत्युद्धताः याः कर्मणांदुष्कृतानांकोटयः अथ
 रिमिताइत्यर्थः तन्निर्निविडः पारवश्यंप्राप्तोपिआदेशवश्यः कृतः
 पायेनत्वदाज्ञारूपशास्त्रवश्यः कृतः नास्तिकतांपरिहार्य आस्तिक
 ताप्रापितवानस्मिननुवाह्यैः पदैश्चार्वाकबौधादीनांपदैर्नैवविमो
 हितोस्मिकुदृशांप्रत्यन्नबौधादीनांसिद्धांतैश्चनविहोभितोस्मितजयत
 स्वत्ननंतस्मात् अपगमयितोस्मिकिंचयोयतियतेमीहानसिकोमहानसे
 नियुक्तः गुणतोमहान्श्रीकृष्णाचार्यः श्रीनाथसाम्राज्यधुरंधरः

गंम विप्रेरयेत्यर्थः शिचविंम तोलुक कीदृशी घनकरुणा रसौघ भरितां
 घनसांद्रोयः करुणा रसः जलंतस्योघः प्रवाह तेन भरितां पूर्णो अतए
 वपरितापहरां भूयः कीदृशी दुरितित्यादि दुरितानि पापान्ये बहुताशनः
 तस्मात्स्फुरिता वक्रादुर्दमदुरितापनेपादखमयी दुःखपरंपरा कज्ज
 लततिः तयामलिनं घ्राहं विश्वं नीला विभूतिरेव सौधः तस्य दुरपह
 वात्रपने तुमशा वजानाश्रयितुमशकोत्यर्थः वरुणसुधां वरुणसुधास्थानी
 यामित्यर्थः लोकनां सर्वपापशोधिनी इत्यर्थः ताम्रस्मितरंगयैति यावत्
 ८ स्वामिन्मद्विषये त्वया बहुप्रयासस्य हृतत्वादित्तः परं मयि तव स्वल्पा

न्या०

८

४

दातव्यविषये अर्त्तव्यतिरिक्तेषु जन्मांतरमनिवृत्तसुदृष्टेऽप्येत्यर्थः उद्धि
नदेहांतरजन्मांतरनिवारिणा किंच व न्यादेरनपेक्षणादादिशब्देन स
मिदमर्त्तव्यसंग्रहः तेषामनपेक्षणात् होमस्तुक्रियमाणस्तप्यादिसंस्का
रणामेव न प्रपन्नैरनुकूल्यसंकल्पादांगपंचकव्यतिरिक्तानां सर्वेषाम
नपेक्षणादित्यर्थः सत्याविवर्तैषां श्रोतत्वेऽपि यथा सर्वाधिकारत्वं तद्वत्
नुच्यतां व्यापिनी प्राणिनो व्यावर्त्तमाना सर्वप्राणि साधारण्येन स्थिते त
र्थः आपि च यावदात्मनियतत्वत्पारतं श्रोचिता आत्मायावन्निवृत्तिता
वन्नियतं नियमितं शास्त्रेषु निश्चितमित्यर्थः यच्चेतनानां त्वत्पारतं अं

रामानुजपुत्तारतस्थयौत्राज्जायंत इति तत्पौत्रजास्तान्वादिहंसां वुदाचा
 र्थानां अप्पुत्तार इति द्वाविडनाम्ना प्रसिद्धान् श्रीवेदांताचार्य्या व्यवहि
 तमातुलान्नतोस्मितस्त्रिष्यंतोस्मिति यावत् एवं प्रकारेणोक्तैर्हंतुभिर्म
 यिमविषयेतत्तत्तरः स्वल्पावशिष्टः इतः परं स्वल्प एवावशिष्टः अतोव
 शिष्टोऽंशस्त्वयानिर्वातुं शक्य इति यावत् ॥ अथ यूपनेः स्वाभावाविश
 दयन्स्वप्रार्थनामुखेन शोधयति आर्तं स्वात्मदिना **मूल** आर्तं चित्पादिना
 श्रीरंगेश्वर आर्तं यु संसारकौट्योत्तमगवद्विषयवैलक्ष्ण्यचनिर्विषयोव
 धिकारिषु आशुफलासीत्फलप्रदातदर्थानुसारेण द्वा पूर्वोक्ताफलप्र
मूल आर्तं आशुफलान्नदयविषयेषु विनयेहंतं वद्व्यादेरनुपेक्षणात्तनुचतां सत्यादि वद्यापि ना
 श्रीरंगेश्वरयावदात्मनियतत्वेत्यारतं श्रीचिनात्तयो वत्त्वदुपायधीरविहितस्वोपायभावास्तु मे १०

त्वत्कैक्यैकनिरता १

न्या०

२

७

तावकाः मम मद्भक्तैश्चितिवदतस्तव प्रीतिविषयाः त्वत्कैक्यैकप्रवणमन
सः भगवत्कैक्यैषु मुख्यतया प्रवणमनसत्त्वद्गुणास्वादमत्ताः त्वद्गुणानु
भावास्वादनेन हृष्टचेतसः निश्चिन्ता इत्यर्थः किंच त्वय्येकस्मिन्नापि मा
मेकं शरणं व्रजेत्युक्तवत्येकस्मिन् त्वयि मुख्योपायभूते साधनत्वबुद्धिं वि
जहत्तः आचार्यप्रपन्नो मामदीयंच सकलमित्युक्त्या स्वेषामयं तर्भावा
दाचार्यस्य भगवत्पुपायबुध्येवास्य कार्यसिद्धेर्न पार्थकोपेन कर्तव्या
अत्र हृष्टमाह मुक्तवत्सुक्तो यथा भगवत्पुपायबुद्धिरहितः केवल
कैक्यैर्निरतो भवति तद्वत्त्वत्वेष्टत्वस्मरणरसिकाः त्वत्वेष्टत्वेष्ट

तस्योचिता त्वय्येव त्वदुपायधीः प्राप्य भूते त्वयि विषये प्राप्यं त्वामुदिश्ये
 त्यर्थः त्वदुपायधीः त्वमेवोपायपभूतो भवेति बुद्धिः इयमेव नरन्यासः
 रूपाप्रपत्तिः यामे अविहितस्योपायभावास्तु स्वप्रधानोपायत्वरहिताया
 जमात्रतया अतुसंहितास्तु १० अद्याचार्यैः कृतैषु नरन्यासेषु प्रमात्रिणे
 येषु मामाधिकं रुचिरस्त्विति प्रार्थयते त्वयिति ॥ **मूल** ॥ भोरंगनाथ त्वयि
 मम मद्गुणैः कृतेषु प्राप्तिरभ्यधिका भवेदित्युक्तवतित्वयि सर्वज्ञे सर्वशः
 कौ आचार्यैर्विनिहितभराः मां मदीयं च निर्विलंबरदरशी करुण्यय
 मिति श्रुत्य आचार्यैः कृतस्वप्रपदना एतच्च के वां चिदजाग्यवतां लभ्यते

मूल त्वय्याचार्यैर्विनिहितभरास्तावकारंगनाथ त्वत्कैः कर्तव्यप्रवरामनसस्त्वद्गुणास्वादुमताः
 त्वय्येकस्मिन्नपि विजदतो मुक्तवत्साधनं त्वं त्वच्छेषस्त्वस्मरसाक्षिकाः स्मरयो मे च दंतां ११

न्या०

१०

20

प्रेक्षाबाहुल्यमित्यर्थः एवमासां बाहुल्येन हेतुना कल्येत्यादिव स कः
 त्यांत सहस्रेष्वपि अप्राप्तत्वेदितरगतयसक्तसाधनांतराभिलाषाः
 अनेनाकिंचिन्यमुक्तमथ त्वत्प्राप्तिकूल्यद्वारेण प्राप्ति कूल्यवर्जनेन स्व
 यमेव परिणामनिर्विद्यातानुकूल्यं यथांते कृतानुकूल्यसंकल्पप्राप्तिकू
 ल्यवर्जनसंकल्पादित्यर्थः ज्ञातारं सर्वसुहृत्वात् स्वतएव रक्षितुमुद्युक्तं ता
 मनेद्यादनतिलंघनीयादमोद्यादित्यर्थः शरणावरणात् प्रपदनात्
 निर्विघ्नयंत अनाद्यात्ततिलंघनापराधेन संजातविघ्नरक्षकं त्वापुन
 रप्युपयादलवंतः अनेन नरन्यासांश उक्तः अथ नरन्यासविषये च

रणातः स्वभावतोरसिकाः स्वरयश्चतुराः संन्यस्तभरेह्याचार्येन्यस्त
 भराश्चतुराभवंति मेखदत्तांममविषयाभवंत्वितियावत् ११ अथ
 स्वयन्यस्तभराणां भरन्यासप्रकारं दर्शयन् शरणातः स्वयं निर्नतेर्वि
 षयं दर्शयति कल्पेति **मूल** भो श्रीरंगेनाथ अनेन शरणावरणात्पत्त
 मेवमरव्योविषयः प्रममर्थत्वमेव जानासिवा नाथसंबोधनं अशक्तिधी
 भक्तिभूमा अशक्तिशुधीश्च भक्तिश्च आसां भूमा बाहुल्येन अशक्तेः
 भूमा उपायांतरेषु अशक्तिबाहुल्यं धीयो भूमा स्वाकिंचिन्मज्ञानबाहुल्यं
 भक्तिभूमा मेफलस्था विलंबेन भजने तबाहुल्यं मोक्षोपाय एषा च प्रा

मूल कल्पस्तोत्रेप्यपास्तत्वादितरगतयो शक्तिधी भक्तिभूमा रंगे य प्राति कल्पहरणपरिणामत्रिवि
 धीतानुकल्याः ज्ञातारं स्वामेयावरणावरणातो वाधनिर्विघ्नयंतस्त्वन्निहितात्मरक्षां प्रति

रभसजुषः स्वप्रवृत्तिन्यजंति १२

मात्रेण स्वतश्च सर्वसहः त्वंसर्वसहिष्णुः त्वं किंचिन्न्यासांतरंगेत्यादिन्यासविद्यायां तरंगाञ्जलिजनप्रपञ्चा

न्या०

११

21

पापान् पुनः प्रपन्ति स्तेषां हितत्वं मुदिश्य प्रपन्नितो यस्तत्त्वन्निदेश्य सन्नि
यमनं त्वद्विहितमित्यर्थः त्वद्विहितत्वेन प्रीत्या चास्मानुद्दिश्य परम
कारुणिकेन शोषिणा भगवता विहितान्निमानि तिसंतोयतश्च प्राप्ता
न्यनुष्ठितानि स्ववर्णाश्रमोचिता शुभचरितानि सदा चाराण्येषां ता
न अनन्या सदा चारेषु तत्तदगनी इति शब्दवद्विर्मत्रैस्त्वामेवोद्दिश्य
यजमानान् अतएव धन्यान् भगवन्पादिद्वहामुत्तरं किं सि अथात्रि
तानां जन्मांतरनिवर्तकस्त्वं वर्तमानजन्मनि तत्तदुःखं किमर्थं न नि
वारयसीति परिचोद्यतवान्नि संधिरेवमिति स्वयमुत्प्रकृतेशोकात्

प्रवृत्तिं त्यजंतीत्याह त्वन्निष्क्रिप्तात्मरक्षां प्रवृत्तिं त्वयि परस्मैपु योजनाय
 निष्क्रिप्ताभरः तदर्थं स्वप्रवृत्तिं त्यजंति नान्यविषयांभरन्यासविषयां ह
 र्थयंतस्त्वया रस्य नरन्यासात् संतुष्टा इति भावः १२ अथ ते वा मुने
 रक्क त्यं वर्णय नित्यं नृणां स्तान् त्वं यासीत्याह ॥ **मूल** ॥ भोरंगि न त्वं त्वा
 न्नोपायव्यया यान् उपायाः काम्यकर्मणि व्यपाय विशेषेणाऽपायाः
 अहं त्य करणद्वयोपराधवर्गः तेदिधा अपि चैत्यक्ताः उपायापाय
 चरणान्निता इत्यर्थः पुनस्तदुभयकरणे सत्रपान् सानुतापांश्च तद
 नुभूयो पितृत्वं प्रपत्या त्वदिष्य प्रपत्या प्रशमितक लुषान् प्रशमित
मूल त्यक्तेपाया व्यपायान्स्तदुभयकरणे सत्रपान् सानुतापान् भूयो पितृत्वं प्रपत्या प्रशमितक
 लुषान् हंत सर्वसहत्वं रंगि न्यासांतरंगाविलज्ज न हित तागो चरत्वं निदिशः प्रीतिप्राप्तस्ववर्णा

प्रमशुभचरितान्यासिधन्यानन्यान् १३

न्या०

११

७२

सिकास्संतः कोदितुमतिरुद्धं सासारिकसक्तस्संतः तवनस्मरेयुः शेषवि
वद्वायामधिगर्थदये शंकर्मणातिथिद्यौ त्वां निरतिशयपरिपूर्णवत्सा
नुभवमित्यर्थः १४ अथप्रपन्नो विधिः समानाया मपिरूपभेदात्
फलाधिकात्सक्तत्वेन व्यत्याच्च भक्तेः सकाशात्प्रपत्तेर्भिन्नत्वमस्ती
तितच्चसूत्रकारेणापि सूचितमित्याह **मूल॥** हेतुरिति नोरंगिन् इतरत्
प्रपदनं वैधेविमर्शविधि विधिष्विषये विचारे विधौ विचार्यमाण इत्य
र्थः भजनवत्भक्तिरिव हेतुः उपायभक्त्या समानाकार उपाय इति च
वति एवं प्रपदने विधिमात्रेण भक्त्या समानेऽपि रूपादिभेदात् भेदोक्ति
मूल हेतुवैधेविमर्शभजनवदितरत् किं त्वनुष्ठानकाले वेद्यत्वं प्रपदने विविध इह सत्पायता
नानपेक्षः रंगिन् प्रारब्धभगात्फलमधिकमनावतिरुक्तेष्वितरनानाशब्दादिभेदा

२५
प्रपदनं भजनं नैव सूचिते सूत्रकारैः

मूल शोकास्य दंशमथनः श्रयतां भवाब्धौ रागास्य दंशसहजं नरुणास्ति दुःखं
नाचेदमाजगतिरंगधुराणभूयकोदिष्टभोगरसिकास्तवनस्मरेषु १४

देति ॥ मूल ॥ भोरंगधुराणश्रयतामाश्रयतामदृष्टप्रपन्नानां भवाब्धौ
शोकास्य दंशमथनः त्वं भवाब्धौ यो शशशेकास्य दंशशोकस्थानं सो
कहेतुरितियावत् भविव्यज्जन्मपरंपरात्स्यमथननिवर्तकस्स न रा
गास्य दंशसहजं भवाब्धौ यो शोरागास्य दः इत्यादि विषय इत्यर्थः स च
वर्तमानजन्मदृष्टप्रपन्नानां वर्तमानस्य जन्मन द्रष्टव्यात् अत्र सहजं
दुःखं स्वाभाविकं दुःखं जातं नरुणास्ति न निवर्तयसितदेतं नित्यदुः
खं स्वानुभवप्रावरण्यापादानायेत्यादि नाचेवर्तमानजन्मन्यपिशोके
निवारयसि चेदित्यर्थः अमी प्रपन्नान् अस्मिन् जगति केदिष्टभोगर

न्या०

१३

13

र्थ इति सक्तत्वं यथोक्तं दत्तत्वात्तस्मादुपासनात्प्रपत्तेर्भिन्नत्वादित्यर्थः सू
त्रकारैर्व्यासेनानाशब्दादिभेदादितिसूत्रे प्रपदनञ्जनैरूपादिभिर्भेद इति
सूचितेति १५ यथा ह्यगपशुन्यायेन वेदनादिशब्दानां भक्तेरभिन्नार्थ
त्वं शास्त्रविद्धिर्निर्णीतमित्याह भक्ताविति ॥ मूल ॥ अभिन्नार्थत्वं तद
व्यरणागत्यादिशब्दानां प्रपत्तेः पशुह्यगादिवदिति ह्यगोमंत्रचर्गाः
दीतिसूत्रोक्तपशुह्यगादिन्यायेन वेदनादिवचसांशब्दानां व्यक्तेर्यथा
तत्रार्थे व्यादित्यर्थः भक्तौ न क्वि विषये यथा खलुरभिन्नार्थत्वमिह
तितथा तत्र निपुणैः प्रपत्तिशसुक्ष्मैश्च रणागत्यादिशब्देषु यथाप

मूलं भक्तौ रंगपतेयथा खलु पशुह्यगादिवद्वेदनध्यानोपासनदर्शनादिवचसामिहं त्यभिन्नार्थतां
व्यक्तेर्यथा व्यरणागतिप्रपदनत्यागात्मनि हेयान्यासाद्येस्तु तथैव तत्र निपुणैः पर्यायता स्मर्यते १६

त्याह अनुष्ठानकाल इत्यादि अनुष्ठानदृशायां विद्वत्पुत्रेदः वेदस्य
 विषयभूतस्य तच्च विविधो योरूपभेदः तत्र तत्तु गुणविशिष्टरूपभेदोऽस्ति स
 च रूपभेदस्तु इह प्रपदने उपायतान्या नयेद्वे निरणे द्वोपायस्त्वमेवात्र वे
 द्याकार इत्यर्थः अथ फलतोऽपि भेदमाह इह शरद्वभंगात् फलमधिकं
 प्रारद्वभंगांतरस्यायि संभवात् भजनात् फलमधिकं दृश्यते अयं फल
 तो भेदः क्रियाभेदोऽप्यस्तीत्याह अनावृत्तिरुक्ता अनावृत्तिरसकृत्वं सकृ
 देवप्रपन्नाय यस्य सकृत्परांगत इत्यादियु प्रपत्तिपादितः तत्र दृष्टान्त
 माह इष्टिवत् इष्टिर्थागस्तस्मिन्निव स्वर्गफलकैवागै सकृत्वा स्वाः

न्या०

१४

24

ल्योनोपपद्यते अतः स्वद्विद्यादि खिव भक्तिप्रपत्योः समविकल्प इति शं
कितुरभिप्रायः परिहरति तत्सद्भावे पीत्यादि उक्तरीत्या उभयोर्गौरव
साम्येऽपि कर्तृभेदात् अधिकारिभेदात् यथा शक्तेष्वपि फलविलंबक
माधिकारिभेदात् व्यवस्थितविकल्पः तथाप्यत्र अधिकारिभेद इत्याह
तत्तन्नेद इति अत्र तयोर्कर्त्रीभेदोऽनितर गतिदोष्युत्थ शोकातिरे
कः तादृशसाधनान्तराभावप्रयुक्त शोकातिरेकः शक्तस्याप्यधिका
णो विलंबेन मोक्षफलप्रदं भगवद्व्यतिरेकेण साधनान्तरं नास्ति भक्ति
योगस्य विलंबफलप्रदत्वादेवं शक्तेष्वपि फलविलंबकमत्वं भक्ता

त्वंस्मृतिषुस्मृतिरित्यर्थः १६ अथशब्दिद्यादिषुद्विधाभेदात्समवि
 कल्पः भक्तिप्रपत्योरधिकारिभेदात्तव्यवस्थितविकल्पइत्याह वि
 श्वासैति ॥ **मूल** ॥ भौरंगशा यिन् अत्रप्रथमचरणोसमविकल्पहेतुरा
 शंक्यन्यसनभजनयो न्यासोपासनयो र्यथा क्रमं विश्वासायासभूम्ना
 न्यासो विश्वासभूम्ना विश्वासबाहुल्येन हेतुना उपासने आयासभूम्ना
 प्रयासबाहुल्येन हेतुना च उभयोरपि गौरवविवक्षये विशेषेनास्ति उ
 भयोरपि गुरुत्वं समानं एवं च सति उभयोश्च शक्ता शक्ताद्याधिकारि
 भेदाभावेन शक्तिविषयत्वादधिकारिभेदप्रयुक्तव्यवस्थितविकल्पः
मूल विश्वासायासभूम्नान्यसनभजनयोगौ रवे को विशेषस्तत्तद्भावे विधर्मीतर इव यदते कर्त्तुं
 दाद्विकल्पः तद्भेदरंगशा यिन्नितरगतिद्वयुत्थशोकातिरेकस्य द्विद्यादौ विकल्पस्त्व

न्या०

१५

75

मर्थकामंमोहंफलं ददाति किमिव कर्मवत्तयथै कमेवाग्निहोत्रादिकं
यस्यैवं विदुयोऽग्निहोत्रं जदति प्रेजावात् जायते पशुमानव भवति इन्द्रि
यवानेव भवति ग्रामे भवति स्वर्गं लोकमेति इत्येवमाकारेण तत्तदधि
कारिभेदात् तत्फलं भवति तथासौ शरणावरणा वारण्यपिवाणीशब्द
प्रयोगात्तदुक्तिरपि सर्वकामफलप्रदा किमुत शरणागतिरिति केमु
त्यंघोत्यते सर्वफलहेतुः एवं सत्यतिह पणभजननिष्ठा कृपणास्या
किंचनस्य भक्तौ भजने निष्ठावृत्तिर्वृद्धिर्बोर्वल्यकाष्टा बुद्धिमांद्यसमा
हेतुक इत्यर्थः १८ अथ स्वयंभरन्यास्तानामाचार्ये न्यस्तभराणामु

वधिकारः तदक्रमः न्यासेधिकारप्रत्ययमेवाधिकारिभेदः तस्मादत्र
 व्यवस्थितविकल्पोयुक्तइतिभावः सखिद्यादौविकल्पस्त्वभिमतनि
 दयाइत्यानेदेनाधिकारिभेदेनतेनतस्मान्नत्रसखिद्यादिषुएकराश्या
 कजातीयत्वेण काकारत्वात्तत्रसमचिकल्पइत्यर्थः १७ अथभक्ति
 र्भयासकल्पफलहेतुस्तथाप्रपन्निरप्यथाविकल्पपराश्रयबुद्धियोगान्त्व
 योबुद्धिमांदाप्रयुक्तइत्याह **ध्रुवमिति॥ मूल॥** भोरंगावासिन्त्वत्पदे
 तवश्रीपादारावेदविषयेभक्तिरेकैवाधिकृतिभेदात्तत्तत्फलकाम
 नारूपाधिकारभेदात् अनेकंफलंफलतितत्तदिहानुस्वारान्धर्म
मूल ध्रुवमधिकृतिभेदात्कर्मवद्वंगवासिन्फलं हिफलमनेकंत्वत्पदेभक्तिरेका
 शरणावरणभरणीसर्वहेतुस्तथासौक्यपराभजननिष्ठाबुद्धिदौर्बल्यकाया १८

न्या०

१६

७६

चद्वाक् शीघ्रमेतदेहावसाने एव प्राप्यते किल इति गुर्व्यभिक्त्यापि प्रार
 ष्वशरीराणामन्ते तत् प्राप्यते अत्र तु वर्तमानशरीरावसान एवेत्युच्य
 ते सर्वस्मिदमसंगतवद्भातीति एवमनुप्रपन्नं न्यस्यतां प्रपित्सूनामिदं
 विश्वासप्रतिबन्धिचित्तं नमिदं महाविश्वासस्य विरोधिनीमिमांशं कंत
 वरमापत्तित्वसन्नं नारायणत्वं सरणागतिमंत्रप्रथमपादोक्तमनुसं
 धायमानं यथ्यस्यतिपरितः क्षिप्यतितदेतदुक्तं न्यासविंशतावपि
 मैवंदोरापराधैस्सपदिगुरुफलेन्यासमात्रेण लभ्ये शंकापार्श्मिग
 हार्हाशमयितुमुचिताहेतुभिस्तत्तदहैरिति पर्यसनप्रकारस्तु श्रीम

भयेषांमहविष्वा समांदाप्रशमनहेतुभूतमाह कर्त्तव्यमिति ॥मूल॥

अत्रप्रमार्जविष्वासमुलघ्यातिशंकामभिमानिनीदर्शयनेवंशंकाक
रोज्ज्वरराप्रकारः लघुदंष्ट्रापदनं सक्तदेवकिलकर्त्तव्यंगुरोर्नक्तियो
गस्यव्यावृत्तिरपेक्षतेहंतेतिविस्मयेविष्वादेवाकिंचसक्ततेनैवसर्वक
लुब्धनस्यतिकिलअपिचव्रत्तादीनांसुदुर्लभंयदंस्थानमप्यनेनकि
लप्राप्यतेलोकेहतेनैकेनप्रायश्चित्तेनउदिष्टमेवकलुब्धसाम्यातिवह
प्रायाससाध्योनापियज्ञेनार्वाचीनरचर्गलोकारवसाध्योनतुल्यतोतिरिक्तं
तदपिमयाप्राप्यतेकिलएवंतद्विअतिपरिशुद्धैःव्रत्तादिभिरप्राप्यकिं

मूल कर्त्तव्यं सक्तदेवदंत कलुब्धं सर्वं ततो न श्यति वद्वे शदि सुदुर्लभं पदमपि प्राप्यं मया द्रागति
विष्वासप्रतिवधिचित्तनमिदं पर्यस्यति न्यस्य तारंगाधीश्वरमापति त्वसुभगं नारायण त्वंतव

न्या० प्रणतिः ह्यो केर्मावशुद्धिरहिते प्रणतिश्च ह्योक्तिश्च यस्य तस्य भाव
 ११ स्पसुद्धिर्नामास्ति किं विश्वासादि अत्र प्रणतिः प्रणामो नरन्यासमुपल
 २७ दयति नमश्शब्दस्य प्रणतिपदस्य प्रपदने प्रयोगात् औपद्यीसहि
 ता सर्वे नमश्च कुजनार्दनमिति ह्ययमंत्रस्योक्तिरुच्चारणं भावसुद्धिप्र
 युक्ता समीचीना प्रपत्तिश्च तादृश ह्योच्चारणं च मम नास्तीत्यर्थः
 एवंभूतस्य मे किमवलंबनमित्यत्राह त्वन्मूलदेशिक कटाक्षनिपात
 मोदां मेवलं मन्य त्वन्मूलस्त्वर्जतु कस्त्वयामदुर्जीवनाय क्ववीकुर्व
 ता क्रमेणायमापतित इभावः अद्यमदेशिकस्य सदाचार्यस्य क

हृदये कुरुषु कारुण्यनुसंधानात् नारायणाय देवं सर्वसुहृदस्त्वं स
 मयं प्रतीकृतस्तस्य व्याजमात्रायेदित्यपरमं बधुत्वपरमोदारत्वसर्वस
 मत्वमदुत्वादिगुणाश्चानुसंधत्तामुक्ताशंकाः क्रमेण ह्रियंते ततश्च
 महाविश्वासस्थिरीभवति १७ अथ ग्रंथकर्त्ता विद्वान्ताचार्यवर्यस्य
 मात्मानमाचार्येभ्यस्तन्नरकोटावनुसंधत्ते धीकर्मणि॥ मूल॥ शौरंगे
 शप्रबलदुष्कृतशालिनः महापराधगणपराधीनस्य च त एवाशक्त्या
 उपायांतरविषये कदापि कल्पकोटिसहस्रेणापि धीकर्मभक्तिरहित
 स्य कर्मज्ञानभक्तिरूपाया बुद्धानां समर्थनेत्यर्थः तथाचाव लुष
 धीकर्मभक्तिरहितस्य कदाप्यशक्तारंगेशजावकलुषप्रणतिदयोक्तेः अन्येवलं प्रबलदुष्कृत

शालिनेभ्ये त्वन्मूलदेष्टिककटाकृतलिपात्माद्यं २०

न्या०

१८

78

यामसमर्थः अविदित नृपः राजानं स्वयमजान नरा ज्ञा चाविदितोपि
 भोगान्नराजदत्तान्न अनायासतो जुं क्ते तथोपायांतरे खशक्त स्याज्ज्ञा
 स्य त्वत्प्रपदनादावनिधि कृतस्य त्वामजानतः ममत्वत्संप्राप्तौ पत्तिपू
 र्णानुभवपूर्वक सर्वकै कर्ष्यशप्तो दयालुः त्वतोप्यधिक दयावान् तव
 दया दंडधर त्वात्संकुचिताभ्याचार्य दया तु अजातशत्रुत्वादशंकुः
 चिता एवंभूतो देशिकः अभवति समर्थो भवति सद्यः चार्यपरिग्रही
 तस्त्वया त्यक्तं नण कथत इति भावः २१ अथ चार्यसंश्रयरातला
 न्सर्वकारां परमशेखिरां त्वां अगणायगर्विते मयि मदु जीव न हविः

दाहाणामयांगदर्शनानामाद्यनिपातः इदमेवममावलंवनंमन्येएवमा
 चार्यपरिग्रहएवमुत्तरकोनान्यइतिसर्वरनुसंधेयइलिसूच्यते २०
 अथत्वत्संप्राप्तौममत्वदवेदानास्तिआचार्यएवतत्कर्तुंश-कोतीत्यत्रह
 स्तान्तमाह॥**मूल**॥ अंधोनंधइतिजोरंगेशगंतुंजातुमशक्तस्त्वंधोयथागंतु
 कर्मलोकेयेनअनंधग्रहणावशतः अनंधंगृहीत्वातदवष्टंभवश्चिं य
 जिगमिषगंतुंश-कोतियथाचपंगुर्गतुंश-कोपिगंतुंकामलोकेतुनाद्विके
 ननौकायाकुहरेउदरेनिहितप्रवेशितःपारंनियतितदत्सेवकस्यराज
 न्यत्पस्यार्नकादिःपुत्रकलत्रादिःराजसेवायामसामर्थ्यात्वात्मरक्षा

मूल अंधोनंधग्रहणावशगोयातिरंगोशयदत्तपंगुर्नौकाकुहरेनिहतोजीयतेनाद्विकेन मुंक्तेभोगानवि

एतन्नपसेवकस्यार्नकादिस्त्वत्संप्राप्तौप्रभवति तथा

न्या०

१९

79

रितुष्टेन त्वया विनीर्णं दत्तं वरं कीदृशमिति चेदित्यं भोयती इत्यया वेदांत
 सास्त्रारहस्यभूतप्रपत्तिशास्त्रार्थप्रतिष्ठापनाद्धेतौर्ममप्रपन्नस्य तवमि
 मानेसि ज्ञेयसाक्षात्परं परयायेत भूतास्ते सर्ववर्तमानदेहावसाने त्व
 त्संबंधिसंबंधान्मोक्षयंतित्वितिवरं परंपरयाप्राप्तितं श्रुत्वा तदनुबन्धम
 हावलिप्तेः तस्य श्रीपतीश्वरस्य यसंबंधस्साक्षात्परं परं यावासंबंध
 सेनूयोमहे हर्षस्तेन गर्विते त्वया यिकिंकार्यमस्ति ममेति त्वामप्यना
 दृत्य गर्विते मपि विषये प्रसीद एतत्परिचाकोत्पादनाय हि मया पूर्वकृत्वि
 कृता सेयमद्य भवतेति मत्वा प्रसन्नो भव ११ अथात्रावसरं रंगेष्व

फलितेति मत्वा मपि प्रसादेत्याह

उत्तेति मत्वा भोगवन्नरंगनाथः

अभ्यां पदाभ्यामेव ममदावलेपदशां प्रायराग्यत्वमेवादौ क्विं कृतवा
नसीत्यवगम्यते धनं जयविभीषणलक्ष्म्या धनं जयं विभीषणं च व्या
जी कृत्ययानेन तयोक्त्या कर्मरूपिणो रामरूपिणश्च प्रवचनेन सर्वधः
मन्यरित्यज्यसह देवप्रपन्ना येत्यादिरूपया प्रपत्त्याप्यविश्वास्यय
था कथंचन प्रपत्त्या भूतान् जनान् भगवान् सर्वथा रक्षयतीति विश्वा
संप्राप्य तदुपरित्स्मरणमुनेः श्रीमद्भगवानुजाचाप्यस्य भगवता सर्वः
ज्ञेयः सर्वशक्त्या लक्ष्मणमुनि कृतं जगदुद्धरणं रूपस्वत्वे वा विशेषप
मूल उक्त्या धनं जयविभीषणलक्ष्म्या धनं जयं विभीषणं च व्या

वलिनेति त्वं प्रसादं भगवन्प्रसिद्धं नाथ २२

न्या०

२०

२०

वमतुतप्रव्यमिति सूचितं २३ अथनिरर्थकांचिंतामेव संबोध्य व्यर्थं वि
द्यसेमाखिदेत्याह यावज्जीवमिति ॥ मूल ॥ जेचिंते इजगति यावज्जीवंपा
वदात्मनियतं देहयात्रा भवित्री आयुरन्नं प्रपल्लितियो मेगर्भगतस्यापीति
न्यायेन देहयात्रोपपन्ना भविष्यतीति कर्माधीनत्वात् तस्याः इहैव कर्मणा
मेव विषयकश्चिंतयिष्यतीत्यादेः तस्या आमल्लिका र्थत्वमिति चेत्तत्राह
नभोगाः नाकशब्दवत् न नशब्दोप्यत्र स्वर्गादियरः स्वर्गादिगताभोगाः
ब्रह्मरुद्रेन्द्रादिलोकाः त्रिचतुरदिनग्लानभोगाः त्रीणि च त्वारिवा वि
द्यतु रगिति त्रिचतुरैर्दिनैर्ग्लानाः क्षीणाश्च ते भोगाश्च अल्पकालपरि
यावज्जीवं जगति नियतं देहयात्रा भवित्रीत्येकसर्वे त्रिचतुरदिनग्लानभोगानभोगा
दत्रैरंगीनिजमपि पदं देशिकादेशकां क्षीकिंते चिते परमभिमतं विद्यसे यत्पुनस्त्वं २४

मूल

मूल सकृदपि विनतानां सर्वदेसर्वदेहि न्युपनिषदनिधेये भागधेये विधेये विरमति न कदाचिन्मोहि
तो ह्यहो हं विषमविषयचिन्ता मेदुरा मेदुराशा २३

रा नमन आकृष्य स्वगतां मुमुक्षु वस्थायामपि रमां दुराशां निंदति सकृदि

ति॥ मूल॥ विषमविषयचिन्ता मेदुरा विषमाये विषया रमा न्मोहमस्तनिम

मविंता निस्तन्ययानादिविषयानिः शतः प्रवत्येत्यर्थः मेदुरा मां सत्ता

ममदराशा दुष्टा आशा हेयपुमर्थावगाहित्वा दुष्टत्वं सकृदपि विनता

नां सर्वदेसकृदेव शरणांगतानां तत्तदभिधेये एवं स्वभावेन सर्वो नि

षत्प्रतिपादो भागधेये सर्वेषां नाग्यस्थानीये सर्वश्रेयः साधनभूते श्रीम

तिनारायणो विधेये ध्येयत्वांगि कार्ये सत्यपि कदाचित् कुरामपि मोहतः

न विरमति नोपरमते ह्यहो हं अने नमो हे प्रमोहेऽपि प्रयत्नेनैस्तदा तदा ए

त्वाद्यानु रूपसर्वकलमूर्तेर्वै नैव हनु माह सर्वदेहि मित्तत्फलं च

दात् सर्वदेवता तर्प्या मिश्रा उपनिषदभि ५

मूल अविमुदुरपराधैरप्रकंप्यानुकंपेवदतिमहतियोगहेमबंदैमुकुंदे
मदकलुषमनीयावज्रलेपावलेपाननुगराधितुमीहेनप्रभूतप्रभुतान् २५

न्या०

नोशिन्नास्तिपुनरितिवाक्यालंकारे २४ अथश्लोकस्यव्याख्यान

स्त्वस्मिन्ग्रंथे २५ अथभगताखेनैवस्वस्मिन्नरोषितः नोवाडमनः

कायाः नवद्विर्व्यर्थदुष्यतिर्नकार्येत्याहमातरि ॥ मूल ॥ नोमातः भा

रतिअनुरंजनायांमातरित्यपिसंबोधनंमानुषचदनमुंचमानुषान्

भागवतानुद्धिश्येचटवः अलाकरूपाः प्रियोक्तयः स्वामिन्पाही

त्यादयः तानृत्यजदेदेहलब्धैरभयानादौ रलं अलब्धाशनलसंपा

दनायमानमित्रव्यंहेमनस्त्वमपिलुध्वद्वारदुरासिकापरिमवैर्लुध्वा

नांनोजातानां रोजादीनां दारभागेपादुरासिकाफलाभावादस्यदुःखः

मूल मातभारतिमुंचमानुषचटवहेदहलब्धैरलंलुब्धद्वारदुरासिकापरिमवैस्तोत्रंनुषोयामन
वाचः सामनिरंगधामनिमहेनंदेनमद्मनित्वात्मिनिवैकटेश्वरकवेः स्वेनयितोयंभरः २६

छिन्नाश्च ब्रह्मरुद्धेन्द्रादिभोगाः त्यक्तामुमुक्षुनिरस्मान्निस्त्यक्ताः तर्हि मो
 हार्थमिति चेत्तत्राह दत्त इत्यादिरङ्गी अयं रङ्ग शायी देशिकादेशकांक्षी
 सदा चर्य्यस्यादेशः प्रपत्त्युपदेशः संखल्लुतं व्याजमाकांक्षितुं शालवान्
 अन्यथा सर्वमुक्तिर्वैषम्यादेः प्रसंगात् निजमपि पदं ब्रह्मरुद्धादिदुर्लभम
 यिस्थानमाचार्योपदेशरूपस्य व्याजस्य सिद्धत्वादत्रैतदेहाद्यसामानेऽव
 श्यं दास्यति तत्रैव मानसामिष्येव तत्रैव प्रयोगः एवमैहिकादिषु त्रिविधसि
 फलेषु अन्यथा सिद्धेषु सत्सु तेनैव पदमेतैर्न्यस्त्रिभ्यः अन्यत् अभिमतमि
 हं फलांतरं किं किमपि नास्तीत्यर्थः यत्पुनरुद्दिश्यत्वं विद्यासंयुः खं प्रा

न्या०

२२

२२

ह्वादह्वा र्थो नरः स्वेनैव भगवतार्पितः निस्तृष्टः यद्वा स्वेनैव कंठेश
गुरुणा समर्पितः अतो दृष्टस्य कर्माधीनत्वाददृष्टस्याचार्याधीन
भवदाधीनत्वाच्च पुण्याग्निः वधानप्रययत्तितव्यमिति २६ पुनर
पिरंगेश्वरं संबोध्य त्वच्छ्रीपादयोस्तत्र कैंकर्यं करवाणि अनादतान
क्षुब्धान्दुराद्यान्नावलोकयेयेमित्याह दास्यमिति ॥ मूल ॥ ओरंगेश्व
र अहं त्वत्पदेतव श्रापारविंदया लीस्यवता लास्यं नर्तनमनेन स्वका
रं हर्षो लक्ष्यत हर्षवता मनसा दास्यं दासभावं दासकर्मवानुसत्य
समेत्य नित्यं यावाच्छरीरया तंतत्रैव कैंकर्यं करवाणि दृशमदी

मूल दास्यं लास्यवता नुमत्य मनसा रंगेश्वर त्वत्पदे नित्यं किं करवाण्यहं ननु पुनः कुर्यां कदप्याश्रयां
मीलच्चक्षुर्विलितचुलिमुहु दत्तावमानाकुरे भामे कस्यचिददृकस्य वदने निहा विलक्षां दृशं २७

लंदुरासि कैवपरिभवः मानिनां ज्ञानिनां च दुरासि कैवपरिभवः यथा
 दुरासिकायां परिभवः कारस्थैर्वचप्रहारनादरेत्यादयः तैस्तोयंजु
 खेषाः संतोषं न जस्वमयैतावत्तलव्यमितिसंतुष्टविपरीतलक्षणं
 शोकं जुषसेति किमेतददृष्टादृष्टार्थस्मान्निप्रयतितव्यमित्यत आह वा
 चस्मीमनि लौकिकानां वैदिकानां च वाचां पर्यवसानभूमा सर्वशब्दा
 इत्यर्थः महानंदो नमद्भूमनिमहता आनंदेन निरवधिकेन उन्नमदुन्नं
 न्ममाणो भूतामहिमायस्य तस्मिन् स्वामिनि परशोस्त्रिणि आत्मनि श्रंतरा
 त्मनिरग धाम निवेकं देवदुर्क वैः वेकं देवैर्गुरोर्वै दंता चार्य स्यायं ह

न्या०

२२

२३

नकुर्व्या विधिप्रयोगात्तथात्वमेव कर्त्तव्यं तद्वतिसूच्यते २१ अथ त्वयि

यिपरमोदारेपरस्मिन्सुलभेतिष्ठतित्वद्यतिरिक्तेषुयत्रकुत्रचिदैहि

कानिवचनानिजल्पितंजिह्वामेजिह्वेतीत्याह त्वयिति मूलं नो रं

गनाथकमलाकांतेसर्वलोकमातुर्लक्ष्म्याः कांतेकल्याणतमनिशा

नानंदस्वरूपेमुकुंदेमुक्तिभूमिप्रदेपरत्वोपाधिकान्येतानिधर्माणि

अथसौलभ्योययुक्तागुणास्तनुभृतांयेषांकेषांचित्तरकांजलि किं

करेणकोयोजलिप्रयोगः तावन्मात्रेणकिंकरतामुपगच्छतितथे

वभरदाजं प्रति रा भवा क्य इमौस्ममुनिशार्दूलकिंकरौसमुपयिता

मूलं त्वयेकांजलि किंकरे तनुभृतां निर्व्याज सर्वसदेकल्याणतमनिर्गुणकमलाकांतेमुकुंदेस्थिते

स्वामिन्पाहिदयस्वदेवकुशलिन्जीवप्रभोभावयेत्यालापानबलेषुप्रलभितंजिह्वेतिजिह्वामम २८

यांत पुनः कदर्याश्रयां न कर्ष्या कदर्याः कृपणा लुब्धाः ये राजादयः त
 दाश्रयांत तद्विषयां न कुर्ष्यातां च ह्युवापि नाव लोके येमिति भावः किं
 चमीलच्चक्षुषि मीलंति गर्वा नाद राभ्यां मुकुलीन वंति चक्षुषि यस्मिन्
 वेस्मितश्च स्मिन् वेस्मिते चलं त्यो भ्रूवो यस्मिन् मुहुर्देहावमाना हरे पुनः
 पुनः कथ्यमानानि अवमान विषयवा कथामि यस्मिन् अतएव प्रामेभ
 यं करे कस्यचिदज्ञात कुलदेशस्यास्य कुलसितस्य इति प्रीत्यर्थः भिक्षा
 विलक्षां वदने भिक्षा कुलां न कुर्ष्या भिक्षा न याचनया विलक्षां विस्मि
 तां लज्जितां चान् कुर्ष्या न कुर्वीय यदा कदर्याश्रयां दृशं भिक्षा विलक्षां

विति यथा अंजलिशब्देन प्रपत्तिरुपलक्ष्यते सकृत्प्रपत्यैव शरणाग
 तकिं करत्वं न वति किंच न विद्याजं सर्वसहे निर्व्याजं व्याजमनपेक्ष्य खन
 एव सर्वापराधसहिष्णौ एवं गुणाद्यो त्वयि स्थिते रक्षितुं मद्युक्तेतिष्ट
 निसतिममजिह्वा त्वया त्वय्येव नियमितेति जावः अवलम्बेपि युगर्वि
 बुराजादिषु गर्व एव तेष्टानिरूपकमिति बुद्ध्या विशेषणमात्रप्रयोगः
 राजादिविषये न्योस्वामिन् मम नाद्यामां पाहि मम दयस्व जीवशांतं जी
 वनो कुशलिन् अतिचतुरमंगलात्मकदेवसदृशप्रभो सार्वभौम
 मां त्वदीये त्वेन गरा! यद्वा त्या लापान् परमपुरुषे त्वय्येव कर्तुमुचिता

न्या०

२५

२५

यते ओमित्याह॥**मूल**॥ जोईदिरे शरंगन पते युवयोरित्यत्र श्रियः प
तिर्ग्रहणा यईदिरे शेतुविशेषां युवयोर्द्वि व्यदं पत्योर्नामोचितं शो
षतामन न्याह निरुपधि कशेषत्वं युवयोरन्यत्र कर्तुमयोग्यत्वमन
न्याह त्वं शेषत्वं उमिति पदेन मूलमंत्रगतेन प्रणावेनाचार्यप्रदर्शिता
र्थेनाभ्युपगम्यांगीकृत्य संमत्येत्यर्थः प्रणावे अकारार्थः श्रियः पतिः
मकारार्थो जीवः उकारो अवधारणार्थः लक्ष्मीवाचको वा श्रियः प
तिप्रतिजीवस्य शेषत्वं लुप्तचतुर्थ्यर्थः अवधारणोत्तयोरेवेत्यन
न्याह त्वं अथ नमश्शब्दार्थं धार्ययते स्वातंत्र्येति स्वातंत्र्यमहंका
मूल ओमित्यभ्युपगम्य शरंगन पतेना न्योचितं शोषतां स्वातंत्र्यादिमयामपोहमहतीमादामविद्यास्थितिं
नित्यासंख्यविस्मयमभूतिगुणयोर्ध्यामनायासतः सेवासंपदमिंदिरेश युवयोरैकांतिकात्यंतिकी ३०

कालतःपरिच्छिन्नानत्यत्यफलानिदानुशीलवतः तदपितेषां स्वतो
 नास्तीत्याह फलदाकृतिकान्फलप्रदस्याकृतिरिवाकृतिर्येषां तान्
 फलदवदवभासमानान् सतयाश्रयायुक्तस्तस्या राधनमीहते ल
 नतेचततः कामान्मयेवविहितान्हितानित्यर्थः मयिदृष्टास्वयंफ
 लं ददातीति भासमानान् अमुकानित्यनादरोक्तिः यथा लोकेऽया
 ध्यायावदूनमुका इति वदंति पितरः पुत्रान्वाभगवत्संश्रयरावला
 देवमुक्तिः विधिश्चिवप्रमुखान् कथमपि कुर्महेत्वदेकांतिनामनुचित
 त्वादिति भावः २२ अथ मूलमंत्रस्य षडत्रयनिष्ठां क्रमेण स्वस्य प्रर्थ

मा०

२६

१६

तिं कं युवयोरेव नियमितां यथांतरंगभूतामात्म्यं त्विं कं निरतिशयां स
र्वदेशाद्युचितामित्यर्थः तां सेवां परिपूर्णानुभवकैकैक्यरूपामना
यासतः अस्मद्यत्नं विना युवयोः कृपयैवेति यायां करवाणि यथायां
यां तथा प्रसादेति भावः ३० अथ त्वत्प्रयोजनाय मत्प्रार्थना विना
स्मिन्दिगत्यामां परमपदं प्राप्य त्वदनुभवकैकैक्यनिरतमभिमत
तमनुचरं कुरुष्वेति प्रार्थयन्निगमयति आचार्यादिति ॥ मूल ॥ नो
रंगधूर्यद्वयसधिगमेशरणागतिमंत्रोपदेशादाराप्रपत्यनुष्ठानस
मये आचार्यात्तत्त्वसत्त्वं लब्ध्वात्मस्वरूपं ततः पूर्वमात्मनो तत्क
मूल आचार्यादंगधूर्यद्वयसमधिगमेशरणागतिमंत्रोपदेशादाराप्रपत्यनुष्ठानस
नीतं तत्कैस्त्वया वा निरवधिकदयोद्भूतबोधादिरूपं तद्गोपकस्वभोगंदयितमनुचरं तत्कते मां कुरुष्व ३१

रः आदिशब्देनममकारपरिग्रहः अहंकारममकाररूपिणीमहती
 त्वदनेना हितुमशक्यामाद्यां वीजांकुरन्यायेनानादिकालसिद्धा
 मविद्याया अज्ञानस्यस्थितिमात्मन्यवस्थानंनमसाव्ययोद्वनिवर्त्य
 नममइतिअहंकारादिविबुद्धिः प्रार्थतेनमसिअथउत्तरार्धेनचतु
 र्ध्वतनारायणपदार्थनाक्रियतेनित्यासंख्याविशीमभूतिगुणयोर्नि
 त्याशशाश्वतीः असंख्याः इयंतइतिसंख्यात्तमशक्याः विसीमास्वरू
 पतोयिनिरवधिकाः विभूतयोर्लीलाभोगोपकरणरूपाः गुणाः ज्ञा
 नशक्यादपञ्चमयोस्तयोर्द्वयोः परमशेखिदंपत्न्योः एकांतिकात्यं

न्या०

२७

२७

नंदादिपरिग्रहः ज्ञानानंदादिमयं रूपं स्वस्वरूपं यस्य अपहृतपाशत्वा
दीनिरूपाणि गुणावापस्य रूप्यते स्वरूपमेतिरिति रूपगुणाः तं प्रादुर्भू
तस्वरूपमित्यर्थः त्वद्भोगैकस्वभोगं त्वदीयोभोगः स्वानुरूपः स ए
व मुख्यस्वस्य भोगो यस्य सः तं त्वभोगोपसर्जनी भूगदयितं निरतिसय
प्रीतिविषयीकृतमनुचरं इमां च लोकानां कामरूप्यनुसंचरं न
वायावासत्वमनुगच्छेदित्पुक्करीत्या सर्वलोकेष्वनुसंचरं राशौ
लं नित्यकिं करं कुरुष्व आत्मनेपदप्रयोगादिदं त्वदीयप्रयोजन
मिति सूचितं स्पष्टयति त्वत्कृत इति त्वत्प्रयोजनाय धनस्य रक्

ल्यत्वात्तदात्वेनरन्यासकालेविश्लिष्टश्लिष्टपूर्वोत्तरदरितभरं
 विश्लिष्टःअपगतःश्लिष्टःश्लेषःसंबंधःअश्लिष्टःअसंबंधःयथा
 क्रमपूर्वदुरितभरःपूर्वाद्याराशिःउत्तरदुरितभरःउत्तराशिःयस्य
 तंयापितारब्धदेहंप्रापितःप्रारब्धकांशकार्यदेहःवर्तमानदेहः
 येनयस्यबातंमांशरीरावसानेनातंतत्त्वत्कैस्त्वदीयैरश्विराद्यातिवा
 हिकगणैःअथवात्वयावात्वयैववायथागजेंद्रादिनातमर्चिरा
 दिमार्गतःपरमपदंप्रापितंनिरवधिकदयोद्भूतबोधादिरूपंनिरव
 धिकयात्वदीययादयमाउद्भूतंप्रादुर्भूतंबोधो ज्ञानमादिशब्देना

न्या०

२५

२८

अन्यत्रपुंद्रं रचयतापुंसमिति शेषः प्रणतजनचिंतामणिगिरिः प्रणा
तजनानां चिंतामणि पर्वत इव सर्वाभीष्टफलप्रदः फलिपय्यंकर
सिकः फलिपय्यं केनो गिशयने रसिकः रसितुं शीलवान् श्रीरं
गनाथः स्वपय्यंकेपय्यं कविद्याप्रकरणवत् निर्मिते स्वकीयेनो गि
पय्यंकेरममप्यारोप्य यद्यपय्यं कस्थिति विलायां समीसेवायां अं
तरंगत्वद्योत्यते इह श्रीरंगे अमुत्र परमपदे च सेवां दिशति सर्ववि
धां सेवां दास्यति वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवत्प्रयोगः यथा लोके
कश्चित्कस्माच्चित्सिद्धपुरुषात् वश्यादि साधनतिलकविधान

न्या०

२७

२७

मधिगम्यसंभरतितत्त्वतिलकं यः कश्च नललाटे धत्वा सर्वभौमं राजानं
वशां करोति तन्नितिलकवशा कृतस्स चतं शुद्धातेष्यतरंग कृतं यत्किं कृत्यत
सैस्वसमानभोगा न्वास्यति त्स्त्रुदिति भावः ३२ वेदांताचार्य्यवानां भावं को व
क्तुमर्हति तथा पितृकृति व्याख्यामकार्षे तत्स सादतः श्रीमद्वेकटनाचार्य्यकरु
णापरणामतः श्रीन्यासतिलकव्याख्या कृता सद्भिर्विशोध्यतां वेदांताचार्य्य
संदर्भव्याख्याने कृतसाहसं कृमध्वं मां कृमासारा विदुषामविदुष्यकरे श्रीभा
ष्यश्रीनिवासेन कोशिकाचयशोभिना कृतेयं न्यासतिलकव्याख्याग्राह्या
विचक्षतेः ५३ श्रीन्यासतिलकव्याख्यानं संपूर्णं

२००

महर्षि न दीप्यन्त्या

३०